

Elmozdított múzeum – a francia néprajzi múzeum átalakulása

Franciaország nagy nemzeti múzeumai közé tartozik a Musée National des Arts et Traditions Populaires (MNATP), amelyet a Trocaderón 1884-ben megnyitott nemzeti néprajzi múzeum anyagából és a Musée de l'Homme európai gyűjteményéből hoztak létre 1936-ban. Alapítása és nemzetközi jelentősége olyan tudós muzeológusszemélyiségeknek köszönhető, mint Georges-Henri Rivière, Marcel Maget, André Varagnac, Jean Cuisinier, Claude Lévi-Strauss vagy Isac Chiva. A múzeum az elmúlt húsz évben komoly problémákkal küszködött, amelyek egyik legszembetűnőbb jele, hogy éves látogatószáma drasztikusan visszaesett (1995: 13 900 fő). Az intézmény, amely nemzetközi hírért egykor muzeológiai újításaival, szellemi frissességével nyerte el, a közelmúltra sokat veszített a mindenkori tudományos-kulturális életben meglévő jelentőségéből és befolyásából is. Ez a negatív tendencia reflexióra készítette a múzeum kutatóit és a politikát egyaránt. A francia kormány végül Michel Colardelle medievalista régészprofesszort kérte fel arra, hogy készítsen láttelepet az MNATP-ról, majd két évvel később megbízták a múzeum vezetésével és azzal a feladattal, hogy hozzon új közönséget a múzeumnak, és szervezzen dinamikus kiállításokat. Colardelle jelentésében hosszan fejtegette az MNATP válságának okait, majd a múzeum újraélesztéséhez két kulcsszót nevezett meg: az intézmény *újrarendelése* és az *elköltözés* (Colardelle 1999). 1999-ben végül döntés született a múzeum Musée des Civilisations de l'Europe et de la Méditerranée (MuCEM) néven, Marseille-ben való újraalapításáról. Az intézmény áthelyezése jelenleg ott tart, hogy a régi múzeumot lassan öt éve, hogy bezárták, az új épületkomplexum pedig még nem készült el. Az átmeneti időszakot a múzeum a marseille-i Saint Jean erődben rendezett időszakos kiállításokkal és virtuális tárlatokkal hidalja át.

A következőkben megkísérlem röviden felvázolni az MNATP–MuCEM történetét és jelen helyzetét, amihez a személyes látogatásokon és beszélgetéseken kívül a múzeum kiadványai, számos szakmai dokumentum, minisztériumi jelentések, kutatói vélemények, reflexiók, az interneten hozzáférhető sajtómegjelenések, valamint két, a MuCEM-projektről készült francia egyetemi dolgozat (Moreau 2002; Foissey 2008) szolgáltak forrásul, végül pedig egy Michel Colardelle-lel a dokumentumok tanulmányozását követően készített interjú.

A francia néprajzi múzeum

Franciaországban az 1867 és 1937 közötti néhány évtized volt a néprajz múzeumi megjelenésének és térhódításának időszaka. Előzményei a párizsi világkiállítások voltak, amelyeken 1867-ben először mutattak be francia viseletekbe öltöztetett babákat a nagyközönségnek, majd 1878-ban, a svéd pavilonban e babákat már jelenetbe illesztve, egy rusztikus, festett falú svéd szobabelső rekonstrukciójában helyezték el. Az európai néprajzi múzeumok 19. század végi alapítási hullámában – 1885: Dánia, 1889: Berlin, 1894: Oslo, 1894: Bécs, 1895: Prága, 1896: Budapest – 1884-ben a Trocaderón megnyílt etnográfiai múzeum Francia Termében a saját nemzeti néprajzi gyűjteményt mutatták be. 1886-ban alakult meg a Francia Néprajzi Társaság (*Société des Traditions Populaires*). A harmadik köztársaság idején a néprajz és a vidék kulturális értékhordozóként, valamint a nemzeti kulturális identitás megalkotásának legfőbb eszközeként tört magának utat. A két világháború között a folklór még inkább előtérbe került. A korábban főként kastélyokra, templomokra és más magasművészeti vagy egyházi műemlékekre használt *patrimónium* fogalom kibővült: a néprajzi örökség is a részévé vált. 1936-ban a Nemzeti Front önálló intézményként létrehozta a francia néprajzi múzeumot, a Musée National des Arts et Traditions Populaires-t. A folklór Vichy-kormány alatti intézményesülése az MNATP aranykorát jelentette. A megszállókkal szemben a hazafias érzület kialakítására és erősítésére volt szükség. A francia identitást a paraszti (vidéki és kézműves-) kultúrára alapozták, amihez Georges-Henri Rivière szolgáltatta a szellemi muníciót, aki nagyszabású kutatásba fogott a népi építészet, a lakáskultúra és a kézművesség területén.

Rivière-nek sajátos elképzelése volt a múzeumról (Chiva 1985). A laboratórium-múzeum (*musée-laboratoire*) eszménye szerint a néprajzi tárgyak elsődlegesen jelek, tudományos létezésük csakis kettős munkának (gyűjtés és kutatás) köszönhető. A múzeum tehát tudományos műhely is kell hogy legyen. Az MNATP-ben a kevés muzeológus (*conservateur*) mellett nagy létszámú kutatói csapat dolgozott, nyolc tematikus részlegen: 1. technológia (mezőgazdaság, kézművesség), 2. lakás, háztartás, viselet, 3. társadalomszerkezet, 4. hitek, szokáscselekvések, 5. játék és tánc, 6. nyelvi megnyilvánulások és szóbeli költészet, 7. népzene és 8. népművészet. A múzeumban folyó kutatásokat és a kiállításokat jól összehangolták. Általában olyan témából született kiállítás, amelyről éppen időszerű volt szintézist készíteni, vagy amely a múzeumi gyűjtemény fejlesztése szempontjából volt fontos. A tudományos munka legfőbb ideológiai motivációja mindazonáltal a vidék feltérképezése, számbavétele volt.

1952-ben merült fel először annak a lehetősége, hogy az MNATP önálló épületet kapjon. A Bois de Boulogne peremén, az Állatkert mellett jelölték ki végül új múzeumi helyét. Az épületet egy Le Corbusier-tanítvány, Jean Dubuisson tervei alapján készítették el 1959 és 1969 között. Ez volt a második világháború után az első múzeum-építő állami beruházás Franciaországban. 1969 és 1972 között elkészült az első állandó kiállítás, a Galérie d'Étude, amelyben mintegy négyezer tárgyat mutattak be.

Georges-Henri Rivière-nek a múzeumi megjelenítés tekintetében is határozott, erősen pedagógiai indíttatású nézetei voltak. Ezek főbb ismérvei a következők: a környezet semlegesítése (általában sötét háttér használata a tükröződések és az árnyékok elkerülésére), a kontextualizálás és a folyamatok cselekvési sorban való bemutatása.

Ezek a vezérelvek következetesen megvalósultak az állandó kiállításban. A használatban vagy akcióban lévő tárgy kényszeres, imitatív fizikai megjelenítését úgy kerülték el, hogy babák helyett alig látható, vékony damilszál teremtett kapcsolatot a tárgy és használója/viselője között, akinek jelenlétére pusztán a számára kihagyott hely utalt. E bemutatásnak egyik legszebb példája a birkanyáj megjelenítése. A különböző magasságban, csoportosan felfüggesztett birkanyakörvek kompozíciója tökéletesen szemléltette a nyáj tömegét, sűrűségét, a bárányok védelmezett helyét, de a vezérkos elhelyezkedését is. A Galérie d'Étude kiállításában fontos szerepet kaptak az ökológiai egységek, amelyek tulajdonképpen a szabadtéri múzeumok megjelenítési gyakorlatához hasonló módon létrehozott enteriőrök voltak. A tematikus vitrinek a paraszti lét alapvető folyamatait jelenítették meg: a búzától a kenyérig, a kendertől a vászonig stb. Ebben a prezentációban André Leroi-Gourhan muzeográfiai elképzelései valósultak meg (*les chaînes opératoires*), amellyel egy transzformáció egymás után következő elemeit egyidejűségben tudták szemléltetni. Míg az enteriőrökben a mőtárgyi kompozíció és az elrendezés esetében a történeti, regionális és kronológiai hitelesség volt elsődleges, a tematikus vitrinben az egymástól eltérő korú, származási helyű, de azonos funkcióban használt eszközök tipológiai és stilisztikai változatai is megmutatkozhattak.

Időközben Georges-Henri Rivière helyét Jean Cuisinier vette át, aki a tudományos kutatói gárdát szociológusokkal és régészekkel bővítette ki. 1970-ben új szervezeti struktúrát hozott létre, az intézmény tudományos arculatában pedig az összehasonlító európai társadalomtudományi vonalat helyezte előtérbe. Ez a tematika bővülését és a gyűjtemény nagy korpuszokba való besorolását eredményezte. A kilenc nagy egység a következő lett: 1. gazdálkodás (mezőgazdaság, állattenyésztés, vadászat, halászat), 2. lakás, háztartás, 3. kézművesség, ipar, 4. társadalmi szervezet, csere, 5. test, egészség, öltözködés, 6. rítus, szokáscselekvés, 7. zene és szóbeli költészet, 8. kép és szöveg, valamint 9. játék, látványosság, szabadidő.

1975 körül megszületett a második állandó kiállítás: a *Galérie Culturelle*. A kiállítás két nagy egységben (I. Az ember és az univerzum kapcsolata, II. A társadalmi szervezet és annak formái), négy fő témakörben – *technikák, szokások és hitek, intézmények, népművészetek* – Claude Lévi-Strauss szintézisét adta a civilizáció nagy kérdéseiről és azok társadalmi lenyomatairól.

Az 1950-es évektől az 1970-es évekig az etnográfiai kutatásokat leginkább a szocio-ökonómiai kérdések (urbanizáció, iparosodás, rurális exodus) foglalkoztatták. Ez volt az ökomúzeumok megalakulásának időszaka is. Az új múzeumtípus szintén Rivière-hez köthető, aki a laboratóriummúzeum megkoronázását egy régiókra és településekre kiterjedő múzeumi hálózat létrehozásában képzelte el.² Az ökomúzeumok – ahogy arra korábban is kitértünk – abban különböznek a szabadtéri múzeumoktól, hogy nem egyes épületek áttelepítésével és meghatározott koncepcióban, tudományos fikcióban történő újrendezésével jönnek létre, hanem esetükben egy épületet, egy hagyományos technológiát vagy egy gazdaságot örökségként, múzeumi formában mentenek és őriznek meg, elsősorban a helyi közösség épülésére és hasznára. Az öko- és mezőgazdasági múzeumok hálózata (AFMA) ma is az MNATP kötelékében működik.

Az 1970-es években az MNATP rendkívül aktív szerepet játszott a tudományos életben, kiadványainak száma megduplázódott, 125 ezer látogató kereste fel évente a

múzeumot. Az 1980-as években az öröksédiskurzus újabb fordulatot vett: immár a nagy társadalmi-gazdasági fejlődés, a 20. századi építészet, az ipari örökség, a gyárak és munkások kultúrája került az érdeklődés középpontjába. Ez a fordulat nagy kihívást jelentett az etnográfia és etnológiai kutatások szempontjából.

A válság

Az 1990-es évekre a múzeum és közönsége elszakadt egymástól. Az intézmény a kortárs igényeket, a társadalmi érdeklődést nem tudta kielégíteni, miközben a tematikai átdolgozatlanosság miatti érdekkellentétek kezdtek erősödni a múzeum és a laboratórium munkatársai (muzeológusok és kutatók) között. Nyilvánvalóvá vált, hogy az európaiságot, az észak–déli tagoltság problémáját, a kultúrák kereszteződését nem lehet egyetlen ország léptékén és példáján bemutatni. Az etnográfia Európa-szerte marginalizálódott, és ezzel megkezdődött a nagy néprajzi múzeumok válsága is. A legsúlyosabb nehézséget számukra ugyanis múlt és jelen perspektívába állítása jelenti. Általában nehezen találnak utat és ösztönzést bármilyen kortárs jelenség vagy kulturális termék örökséggé nyilvánításához és bemutatásához.

Az MNATP bajai az alábbi tényezőkből eredtek: 1. a gyűjtések időbeli behatároltsága (felső határ az 1950-es évek volt); 2. a kutatás földrajzi kiterjedés szerint limitált volta (az anyaország-központú néprajzi gyűjtés nem felelt meg az antropológiai kutatások realitásának); 3. az anyagi kultúra túlzottan korlátozó definiálása, amely nem számolt kellőképpen a kulturális, társadalmi és szimbolikus környezettel; 4. az intézmény felbomló intellektuális egysége.

A laboratórium és a múzeum közötti feszültségek szervezeti problémákból, a kortárs gyűjtési és általában a valós kutatási vagy publikációs stratégia hiányából származtak. A múzeum a két nagy kiállítás befejezése után igazából nem talált magának szellemi motivációt a továbblépéshez, jóllehet a meglévő százezer tárgyból alig tíz százalékot mutattak be. 1983-tól a múzeum és a laboratórium különvált egymástól, a kutatások egyéni érdeklődések és érdekek szerint alakultak, és valójában semmilyen visszacsatolást nem jelentettek a múzeumnak. A laboratórium egyes részlegei nem játszottak kezdeményező szerepet sem a kutatások, sem pedig a gyűjtések tekintetében. A látogatószám drasztikus csökkenéséhez hozzájárult a múzeum kedvezőtlen és periferikus elhelyezkedése, nemkülönben a legközelebbi turisztikai célpont, az Állatkert hasonlóan hanyatló működése. A kormány az 1990-es évek közepén a múzeum bezárását fontolgatta.

Eközben a szakma és a kulturális közbeszéd élénken foglalkozott az MNATP és a Musée de L'Homme válságával. 1994-ben a Trocadérón egy tanácskozást szenteltek a két intézmény problémáinak tisztázására. Többféle megoldási javaslat született. Voltak, akik az MNATP-nek a túlságosan rurális és kézműves-társadalomra szorítkozó kutatási irányultságát kívánták szélesíteni (például a városiasodás hagyományos társadalomra gyakorolt hatásainak vizsgálatával), de a múzeum alapvető küldetésének megtartásában látták a túlélés lehetőségét. A radikálisabb reformot sürgetők között akadtak olyanok, akik elegendőnek tartottak volna egyetlen termet szentelni a Rivière-örökségnek, és a múzeum egész állandó kiállításának megújítását szorgalmazták.

Mások az etnográfia mint diszciplína idejétmúltságával érveltek, és az MNATP-t legszívesebben a francia paraszti identitás történeti múzeumává tették volna, a kortárs társadalmi jelenségek vizsgálatára, gyűjtésére és múzeumi bemutatására pedig egy új intézmény létrehozását javasolták. Az európai kontextusba emelés lehetősége is felmerült, e gondolat Arnold van Gennep-i hagyományaira hivatkozva, a múzeum egyik munkatársa pedig a Musée de L'Homme európai anyagának és az MNATP gyűjteményének összevonását szorgalmazta egy európai etnográfiai múzeum létrehozása céljából. A végső megoldás ez utóbbi ötlethez áll a legközelebb.

A kiút: Marseille és a MuCEM

Néhány elvetélt belső reformkísérlet után a kulturális tárca megbízta Michel Colardelle-t a múzeum súlyos problémájának elemzésével. Colardelle megbízatását egyrészt elismert tudományos és múzeumi tevékenységének köszönhetően, másrészt az 1980-as évek közepétől betöltött kulturális-politikai szerepének (a Mitterand-érában az ifjúsági és sportminiszter fő tanácsadója volt) és közigazgatási tapasztalatának. 1995. március 13-i jelentésében felvázolta a kilábaláshoz vezető utat, amelyet 1996-ban el is fogadtak, majd Colardelle-t kinevezték az új múzeum főigazgatójának.

Javaslat a kortárs élet felé történő nyitásra, valamint a múzeumi kutatás és gyűjtés tematikai, földrajzi és kronológiai bővítésére helyezte a hangsúlyt. Az új főigazgató érvelésében rámutatott, hogy egyrészt Cuisinier paradigmaváltást hozott az etnológiában: a hagyományos néprajz lassan az egyetemek palettájáról is eltűnt, napjainkban pedig a kutatások főként a kortárs kulturális jelenségek területén zajlanak. A módszerek megváltoztak, és számos tudomány becsatlakozott az etnológia mellé (földrajz, régészet, környezeti tanulmányok, történelem, szociológia, nyelvészet). Másrészt a „nép” és a „hagyomány” fogalmi nem fedik le egészen sem a teljes népeiséget, sem annak minden gyakorlatát. Harmadrészt nyilvánvalóan nem lehet szemet hunyni az Európai Unió létrejöttének a térség kultúrájára gyakorolt hatásai fölött. A nemzeti vagy országhatárokkal szemben egyre inkább Európa határai lesznek relevánsak, vagyis a mediterrán, balkáni, török, kaukázusi választóvonalak jelentősége megnövekszik. Az európai tematikai bővülés mindemellett kapóra jött az öröksépolitika számára, amely az európai identitás építésére helyezi a hangsúlyt, de egybecsengett azzal a kulturális folyamattal is, amely a közép- és kelet-európai, valamint a mediterrán államok iránti érdeklődés erősödését hozta magával.

Colardelle javaslatának volt egy másik radikális eleme: az eredeti épület, sőt a főváros elhagyása. Ez a gesztus a francia politika érvrendszere számára jött jól, amely a múzeum és a kulturális hatalom áthelyezésében a lokális fejlődés és felzárkóztatás esélyét látta meg. Lille, Lyon és Marseille közül végül ez utóbbi helyszín nyert. Aix en Provence hatalmas kikötője Franciaország második legnagyobb városa, amely sok éve küszködik azért, hogy szellemi metropolis legyen. Kulturális fejlődése a 20. században a környező városokhoz (például Avignon) képest megkésett. Számos (gazdasági, társadalmi, demográfiai) válságot átél, és az 1980-as évek közepe óta a döntéshozók a város gazdasági és szociális újraélnkítéséért tesznek erőfeszítéseket. A fejlesztési stratégia legmarkánsabb eleme napjainkban az *Euromediterrané* projekt, amely a város-

központ területi növelését és újraértelmezését tűzte ki célul. E projekt keretében a Saint Charles pályaudvar, a Saint Jean erőd és Arenc között újraminősítenek és újrendeznek egy 313 hektárnyi területet, ahol jelenleg harmincezer laknak, és húsz-ezer dolgoznak. Tizenöt-húsz év alatt ötszáz ezer négyzetméter iroda és hatezer lakás megépítésével, hétezer lakás helyreállításával, valamint kereskedelmi létesítmények fejlesztésével új munkahelyeknek és gazdasági tevékenységeknek adnak helyet. A befektetésbe elsődlegesen magánvállalatokat kívánunk bevonni, különösen nemzetközi tőrfélről és a harmadik szektorból. A fejlesztés fontos eleme az agglomeráció élénkítése és a város kereskedelmi, kulturális és turisztikai tengelybe állítása is (autópálya, TGV, tengeri szállítás) annak érdekében, hogy Marseille eddig is meglévő gazdagságából immár ne csak a főváros, hanem a helyiek is profitálhassanak. A projekt szimbolikus eleme a *Cité de la Méditerranée* megépítése, amely Marseille régi magjában egy új városrészt kíván létrehozni. E majdani új városrészben helyezkedik el a Saint Jean erőd, a múzeum új otthona.

Colardelle részletes alternatívaelemzést végzett a múzeum jövőbeni helyére vonatkozóan. Ez a tanulmány számba vette a Bois de Boulogne-i épület felújításának, a fővárosban megépített új múzeumi és raktárépületek megvalósításának vagy a vidékre költözésnek az előnyeit és a hátrányait egyaránt. Marseille mellett az alábbi nyolc érv szólt: 1. a város és agglomerációjának kiterjedése, mérete, a városi civilizáció hagyományai; 2. a város nemzetközi jelentősége, 3. a Párizssal való kedvező közlekedési kapcsolatok; 4. a hely városon belüli viszonylag egyszerű megközelíthetősége; 5. az ígéretes egyetemi (intellektuális) környezet; 6. a vidékfejlesztési szempontú hasznosság; 7. a helyi közösségek (város, régió) beruházásban való érdekeltté tételének lehetősége; 8. a kedvező társfinanszírozási konstrukció.

Az új múzeum víziója

A MuCEM gyűjteményének alapja az MNATP anyagából, a Musée de l'Homme európai gyűjteményéből és más nemzeti múzeumok anyagából áll majd össze, de az euromediterrán térség környező országaival is közös gyűjtési, kutatási és műtárgyvásárlási stratégiát kívánunk kidolgozni. Az új kulturális és politikai projekt Franciaország legnagyobb társadalomtörténeti múzeumát (*musée de société*) hozza majd létre, amelyben a saját szakembergárdát egy külső tudományos, nemzeti és nemzetközi holdudvar egészíti ki.

A múzeum működése és feladatköre alapvetően négy területre terjed ki. Az első a gyűjtemény feldolgozása, hiszen az egybegyűjtött műtárgyakat folyamatosan felül kell vizsgálni, fel kell tárni a gyűjtemény és az archívumok, adatbázisok létrehozásának motivációit, valamint határozott koncepció szerint kell folytatni a gyűjtéseket és a terepmunkát. A második nagy feladatkör a múzeum antropológiai kérdéseinek tanulmányozását foglalja magában: folyamatosan szükség van a gyűjtemény és a kiállítás kritikus elemzésére. A harmadik terület az örökség tétel mindenkori gyakorlatának és technikai tudásbázisának történeti vizsgálatára vonatkozik. A negyedik kutatási terület kortárs jelenségeket helyez a középpontba, elsősorban a város és az új társadalmi kapcsolatok, kötődések kialakulását vizsgálja: az üzemi munkások, az irodai

alkalmazottak életformáit, az utca és a sport világot, városban élő fiatalok közösségi kultúráját, a zenét és a táncot, valamint a migrációt és a kultúrák keveredését. 1998-ban döntés született a múzeum és az etnológiai kutatócsoport újbóli összeolvasztására, így valamennyi területen muzeológusok, kutatók és mérnökök együttműködésében zajlik a tudományos munka.

Az új múzeum azonban nemcsak gyűjteményére, hanem látogatóinak jelenlétére is épül. A közönség megkérdezése, párbeszédbe hívása olyan küldetés, amely a kutatásokban, a kiállításban és a tudás közvetítésében is elsődleges szerepet kap. Az örökséget közvetítő anyagnak szánják, amely képes birtokosait mozgósítani a tanúságtételre, a személyes tapasztalatok, emlékek megosztására, vagyis olyan téma, amely elgondolkodtat és régi kérdések újrafeltevésére ösztönöz. A múzeum fórumként, a vita helyeként működik majd, ahol a kiállítások és az egyéb bemutatók a társadalom mindenkori nagy kérdéseivel foglalkoznak.

A MuCEM muzeológiájának – amely egyrészt az MNATP gyűjteményeire és a francia nemzeti etnológiai kutatócsoport hagyományaira épül, azokat viszi tovább – egyik újítása az a muzeográfiai program, amely teljesen lemond az állandó kiállításokról. A közönségnek egyetlen hosszabb – négy, de legfeljebb öt évig fennálló (!) –, ám folyamatosan aktualizált alapkiállításon, valamint évente két vagy három rövidebb ideig (két héttől hat hónapig) nyitva tartó időszak kiállításon lesz alkalma megtudni, hogyan gondolkodik a múzeum az euromediterrán térség kultúrájáról.

A dinamikus alapkiállításban (*expositions évolutives de référence* = EER) öt, az euromediterráneum múltja és jövője (!) szempontjából meghatározó, nagy témát közlitenek meg történeti összehasonlító módszerrel, és mutatnak be ötször ötszáz négyzetméternyi alapterületen. Az alapkiállítás öt egysége folyamatosan változik majd, mind a bemutatott tárgyak tekintetében, mind pedig a megjelenítés módjában, amint az adott témával kapcsolatban új tudományos eredmény vagy társadalmi kérdés vetődik fel. A mozgásban lévő/változó alapkiállítás koncepciója egyfajta válasz az MNATP Galérie Culturelle-jének mozdulatlanságára. Az öt nagy egység a szüntelen reflexió nyomait, kortárs vonatkozásait viseli majd magán. Az aktualizálás nemcsak a látogatói érdeklődés fenntartására szolgál, hanem erősíti a múzeumot pedagógiai feladatainak ellátásában is. Az öt témát ugyanis úgy választották ki, hogy azok megadják majd a látogatóknak a kiállítás autonóm felfedezéséhez azokat a kulcsszavakat, amelyekre az euromediterrán térség aktuális kulturális és társadalmi problémáinak értelmezéséhez van szükség.

A feltehetően 2012-ben megnyíló alapkiállítás témakörei az alábbiak:

Az ÉG a kozmossszal, az emberivel és az istenivel foglalkozik, a földi lét és az öröklet viszonyával, a Paradicsom vízióival, a vallásokkal, azok napjainkban is tapasztalható extrém-fundamentalista előtérbe kerülésével.

A FÖLD ÉS VÍZ az embernek és környezetének kapcsolatáról szól. A társadalmi attitűdök, a technika és a gazdaság természettel való viszonya, az ökológiai probléma, a lakás kérdései mellett a víz kiemelten jelenik meg a természet elemeként, a környezetszennyezés, az ivóvíz problémája kapcsán, de társadalmi tényezőként is, a térség észak–déli megosztottságának faktoraként.

Az ÚT a közlekedés, az átjárás, a keveredés problémáit foglalja össze. Itt összpontosulnak az utazás, a másikkal való találkozás, az idegen megalkotásának, a javak,

eszmék és tudások cseréjének kérdései, a háborúktól a migráció, a kultúrák keveredésének hatásain át egészen az AIDS-ig.

A VÁROS (*la cité*) a demokráciával, a pénz és az emberek összetömörülésével, a demográfia, a közigazgatás, a falu és város problémájával, a magán- és köztér fogalmával, a társas érintkezés formáival, a hatalom színtereivel, szimbólumaival és intézményeivel, az etnikai tömbök, az illegális tartózkodás, a biztonság kérdéseivel mint a modern univerzum metaforájával foglalkozik.

Az ötödik szekció, a FÉRFI ÉS NŐI a test és a lélek, az egyén és a közösség, az egészséges és az eltérő problémáját, a nemek társadalmi megkülönböztetésének hagyományait és normáit, a nemek hierarchiájának történetét tárgyalja: a teremtés, az endogámia, a katolikus és protestáns családmodellek, a női emancipáció vagy a nemi szerepek és identitások kérdéseit, azok társadalmi megítélésének változatait.

Az öt dinamikus egység szintézise a koncepció szerzői szerint olyan nézőpontot hoz létre, amely az embereket segíti abban, hogy a tanulmányozott civilizáció egységességét és különbségeit jobban megértsék, megadja az ehhez a megértéshez feltétlenül szükséges történeti és földrajzi alapismereteket. Az alapkiállítás az euromediterrán terület hétköznapi tárgyainak bemutatásában az összehasonlító muzeológia négy interpretációs tengelyét teszi láthatóvá: hasonlóság/különbözőség, vándorlás/cseré, átadás/átvétel, találkozás/ütközés. A kiállítás célja, hogy különböző szintű olvasatot biztosítson a potenciális látogatók három legfontosabb társadalmi kategóriája, a fiatalok, a nagyközönség és a szakmabeliek számára.

A szokványostól eltér az a módszertan, amelyet az öt téma és kiállítás kidolgozására és múzeumi megvalósítására alkalmaznak: a témák összetettsége, extrém nyitottsága és érzékenysége az aktuális társadalmi problémák és igények tekintetében megköveteli, hogy több nézőpont érvényesüljön egyszerre. Ennek érdekében az öt kiállítás nem egyetlen kurátor munkájában, hanem három-négy főből álló szakértői csoport állandó vitájában jön majd létre.³

Az új hely és az épület

A közvetlenül a tenger partján, a régi kikötőben fekvő Saint Jean erőd helyén a 13. században a Jeruzsálemi Szent János Lovagrend emelt egy hosszú időn át városi kórházként szolgáló épületet, amelyhez később egy tornyot, majd egy kápolnát is építettek. A 14. században a kórház kiegészült egy palotával, amelyben a rend parancsnoka lakott. A 15. században a korábbi torony helyére megépült I. René provence-i király máig álló tornya. A 17. század közepén a rend elhagyta a helyet, amelyet egy Clerville nevű lovag épített tovább. Ebben az időszakban többek között egy kaszárnnyával is kiegészült a komplexum, amely a 17. századtól erődítményként szolgált: a tenger felől nyújtott védelmet a városnak. A 18. században kertet építettek a parancsnoki palota mellé. Az erőd a második világháborúban komoly károkat szenvedett, 1964-ben műemlékké nyilvánították, majd 1970 és 1980 között a tenger alatti régészeti kutatások központjának adtak helyet egy, az erőd falai közé emelt új épületben, így a Saint Jean erődben 1980 óta folyamatosan régészeti feltárások és restaurálások zajlanak. A helyreállítás már az új múzeum számára készíti elő a terepet.

Mivel elegendő tér hiányában az erődben nem lehetett a teljes múzeumot elhelyezni, elhatározták, hogy a J4-es mólóra egy új épületet emelnek. A pályázatot Rudy Ricciotti francia sztárépítész nyerte meg.⁴ A tervezőt az épület tömegének, formájának és anyaghasználatának meghatározásakor az elemi természeti környezet inspirálta: a növényzet hiánya, valamint az ég, a tenger, a szél, a homok és az erodálódott ásványok dominanciája. Ricciotti épületét semmiképpen nem szánta az erőd riválisának, és lemondott minden olyan „csillogásról”, amely az anyag főhatalmúságának igényeként lett volna értelmezhető. Az áttört, csipkeszerű betonelemekből, bioklimatikus megközelítésben létrehozott kockaépület organikus forma, amely leginkább egy partra sodródott szépiavázra emlékeztet. A MuCEM új épülete áttetszőségében és anyagtalanságában a masszív erődítmény ellenpontja kíván lenni. Az új épület és az erőd között a szárazföldet elvágják majd, utat engedve a tengernek. A két helyszínt egy, a lapos tetőre futó híd fogja összekötni, mintha egy hajó fedélzetére érkeznének meg az erődből. Az építész ezzel a gesztussal általában a múzeummal kapcsolatban kialakult képzettársításainkat kívánja feloldani, kimozdítani. Fontos, hogy a két – régi és új – tér és épület sem fizikailag, sem funkcióiban nem különül majd el egymástól, az egész egységében allegóriája az új múzeumnak. Ricciotti a kasbahot használta az új múzeum építészeti metaforájának. Ez a halmazos településtípus a mediterrán és sivatagi tájakon fordul elő. Zárt berendezkedés, védelmi szerepet is játszó, labirintusszerű, zsákutcákban bővelkedő, sokszor az épületek lapos tetőit is igénybe vevő, csak az ott lakók által kiismerhető szűk közlekedési hálózat jellemzi, amely közrefog néhány apró teret, ahol a közösség legfontosabb intézményei állnak. Az arab kasbah termékenyítően hatott a modern városépítészetre, napjainkban ihletője egy neomodernista beépítési kultúrának. A kasbah szövetszerűsége vertikálisan is megjelenik majd az épület rendszerében. A MuCEM olyan szervesen egybefüggő tér lesz, ahol szabadon lehet nézeledni, találkozni, együtt lenni és elkülönülni, beszélgetni és hallgatni, tanulni és szórakozni, enni, inni vagy vásárolni.

Az építkezés és a költözés alatt a meglévő épületrészekben időszaki kiállítások és egyéb események (fórumok, beszélgetések, konferenciák) zajlanak. A múzeum munkatársi gárdája körülbelül megduplázódott az elmúlt években: van egy csapat, melynek tagjai Marseille-ben, és vannak, akik Párizsban, az MNATP teljes múzeumi revíziójával építik az új múzeumot. A MuCEM megvalósítása 144,3 millió euróba kerül majd. Ebből 12,9 millió eurót tesz ki a gyűjtemény revíziója, 4,1 milliót a költözés, az új múzeumi komplexum megépítésének összege 106,2 millió euró, a restaurátori központ létrehozása pedig 21,1 millió euró. A MuCEM-beruházást hatvan százalékban a francia állam, negyven százalékban a helyi közösségek (Marseille városa, a Provence–Alpes–Côte d’Azur régió, Bouches-du-Rhône Általános Tanácsa) finanszírozzák majd, míg az új intézmény fenntartásának költségei teljes egészében az államot fogják terhelni. Az építkezéshez minden engedély megvan, már csak a pénz hiányzik. 2008. január közepén a francia miniszterelnök a Saint Jean erődben járt, és ígéretet tett arra, hogy a MuCEM-et 2012-ben valóban átadják a közönségnek. 2008 nyarán eldőlt, hogy 2012-ben Marseille lesz Európa kulturális fővárosa. Ez a kedvező döntés – úgy remélik – minden bizonnyal új lendületet ad az új múzeum elhúzódo megvalósításához.

JEGYZETEK

1. A szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum munkatársaként 2006-ban egy európai uniós együttműködés (CultRural) keretében dr. Sári Zsolt kollégámmal megismerhettük az MNATP–MuCEM vezető munkatársait, 2007-ben pedig megnézhettük a régi múzeum Bois de Boulogne melletti épületét és bezárt kiállításait, továbbá Michel Colardelle (az MNATP–MuCEM-projekt felelőse és irányítója) és Denis Chevallier (a marseille-i központ vezetője) kalauzolásával a MuCEM marseille-i helyét, a tengerparton fekvő Saint Jean erődöt és az új múzeum ingatlanjait.
2. Lásd Définitions de l'écomusée de George Henri Rivière. Internetcím: http://www.ecomusee-creusot-montceau.fr/rubrique.php?id_rubrique=39.
3. Le Musée des Civilisations de l'Europe et de la Méditerranée. A MuCEM kiadásában megjelent tájékoztató brosúra négy (francia, angol, olasz és spanyol) nyelven. A MuCEM-projekttel kapcsolatosan számos blogbejegyzés található (<http://www.ma-buse.blogspot.com>). Lásd a múzeum honlapját: <http://www.musee-europemediterranee.org/>.
4. Le MUCÉM de Rudy Ricciotti: Le projet parle au ciel, à la mer, au sel et au vent (<http://www.cyberarchi.com/actus&dossiers/batiments-publics/culture/index.php?dossier=99&article=2821>). A MuCEM-projektről, a marseille-i áthelyezésről, az építészeti pályázatról és Rudy Ricciotti nyertes pályázatáról a francia kulturális minisztérium hivatalos sajtóközleménye (http://www.culture.gouv.fr/culture/actualites/dossiers-presse/marseille2004/dossier_presse.pdf).

IRODALOM

CHIVA, ISAC

1985 George Henri Rivière: un demi-siècle d'ethnologie de la France. *Terrain 5. (Identité culturelle et appartenance régionale.)* Internetcím: <http://terrain.revues.org/document2887.html>.

COLARDELLE, MICHEL

1999 Le musée et le centre interdisciplinaire d'étude des civilisations de l'Europe et de la Méditerranée. 1–2. Etude préalable pour un projet de „délocalisation” du MNATP-CEF de Paris à Marseille. Paris: Ministère de la Culture et Communication.

FOISSEY, DAUPHINE

2008 Le Musée des Civilisations de l'Europe et de la Méditerranée (MuCEM), Le musée dans la ville. Les nouveaux programmes scientifiques et architecturaux. Szakdolgozat, kézirat. Paris.

MEGGYESI TAMÁS

2002 Települési szöveten 2. Budapest: Budapesti Műszaki Egyetem.

MOREAU, CLAIRE

2002 La délocalisation et la recreation du Musée National des Arts et Traditions Populaires à Marseille. Kézirat. Internetcím: <http://www.rennes.iep.fr/IMG/pdf/Moreau.pdf>.

SEGALEN, MARTINE

2005 Un regard sur le Centre d'ethnologie française. La Revue pour l'histoire du CNRS 13. Internetcím: <http://histoire-cnrs.revues.org/document1683.html>.